NÉZŐ

Magyarok a nagyvilágban

KABDEBÓ LÓRÁNT

Kanyargós utakon

Vajon ki lehet az a szellemesen és rendkívüli történelmi logikával emlékező Sziklay Andor, aki az utóbbi időben a hazai sajtóban mind többször hallatja hangját? Szabó Csaba, a magyar követség kultúrtanácsosa imigyen mutatta be 1992. február 28-án a washingtoni nagykövetségen tartott irodalmi esten, amelyen az író több évtizedes barátságát elevenítette fel Márai Sándorral: „Előadónk dr. Sziklay C. Klay Andor másodgenerációs amerikai magyar. A második világháborúban az észak-afrikai, olasz és német fronton szolgált, és mint az amerikai légierő kitüntetett veteránja, volt századosa él közöttünk. A State Department diplomáciai karában belgrádi, frankfurti, berlini posztokon szolgált, s végül mint követtanácsos ment nyugdíjba. Tiszteletbeli parancsnoka egy olasz ezrednek, tagja a South Carolina állami tudományos akadémiának, 1985-ben az amerikai »Lincoln Award«-ot kapta, és 1990-ben, tehát már az új magyar demokrácia idején, otthoni kitüntetést nyert el, a Magyar Újságíró Szövetség Aranytollát. Mint diplomáciatörténész, a Külügyi Intézet magántanára: kétnyelvű író, akinek legutóbbi magyar nyelvű kötete, a *Magyar lábnyomok* mindnyájunk köreiben ismert olyan Hungaricana antológiájaként, amely különben talán el is veszett volna, irodalom és történelem." Tegyem hozzá: a budapesti egyetemen 1935-ben jogi diplomát szerzett, és 1939-ben a washingtoni állami egyetemen történettudományból doktorált író a háború alatt az OSS-t (a CIA elődjét) megszervező legendás Donovan tábornok, utóbb diplomáciai pályáján pedig a nagy diplomata, Kennan munkatársa. „A szerzetesrendszerű hivatásos diplomáciai karba nem csak úgy »kerül« az ember. Az elnök nevezi ki és a Szenátusnak kell megerősítenie, mint velem is történt. Előzetesen vizsgákat kell tenni, egyrészt konzuli, másrészt diplomáciai gyakorlati vizsgákat, írásbelit és szóbelit." Diplomáciai szolgálatai után a külügyminiszter jogtanácsosának diplomáciai asszisztense volt a nemzetközi jogi osztályon. Nyugdíjasként még ma is három egyetem vendégtanára, rendszeres washingtoni tárcaírója a legnagyobb és legrégibb (1891-ben alapították) amerikai magyar nyelvű újságnak, a clevelandi Szabadságnak.

Lehet-e ismeretséget, sőt bensőséges barátságot kötni valakivel, akit életünkben nem láttunk? Kazinczy valaha élete talán legjellegzetesebb szerelmét élte meg levelezéssel, soha sem találkozván ifjú ideáljával. Ha szerelem szövődhet ily módon, barátság még inkább kialakulhat: hiszen annak alapja a kölcsönös egyetértés a legfontosabb dolgokban. Sziklay Andorral a véletlen hozott kapcsolatba, de az már nem véletlen, hogy a kölcsönös érintkezés barátsággá érlelte ezt a kapcsolatot. Sohasem láttam, hacsaknem fényképeit, legfeljebb hangját ismerem, mert rossz levélíró lévén a külvilággal jobbára

telefonon érintkezem. És olvasom leveleit, mert ő meg szenvedélyes levelező, és gyakran megörvendeztet Amerikában megjelent írásainak xerox-másolatával és a mellettük küldött reflexióival. Régebben „csak" emlékeivel ismerkedhettem, és családjaink eseményeit jeleztük egymásnak. Ma már politizálunk is: a legkeservesebb jelenről. Így tehát végképpen elérkeztünk egymáshoz. Pedig éppen ezáltal mutatkozik meg különbözésünk is.

Miért is szerettem meg Sziklay Andort? Kezdjem nevének oly sokat jelentő paradoxonával? Dr. Andor C. Klay, Adjunct Professor (Ret.) Foreign Service Institute Washington, D. C. Levélpapírjáról írom le ezt a címzést, de írásaiból olvasom ki ennek hangsúlyát. Ugyanis ő öntudatos és valódi amerikai. Az Egyesült Államok polgárának született, bárha még a történelmi Osztrák–Magyar Monarchiában látta meg a napvilágot, az irodalomtörténeti nevezetességű Göncön, 1912. június 27-én, amely akkor még Abaúj-Torna vármegyéhez tartozott. Ahogy romantikus egyszerűsítéssel ő maga szereti definiálni létrejöttét: „az első világháború táján egy magyar származású New York-i fiatalember találkozott Budapesten egy fiatal hölggyel, és a következménye én vagyok."

Mai divatszóval: identitása egyértelműen amerikai. Ha ütköznek az Államok és Magyarország „érdekei" (mily nagyképűen hangzik ez!), természetes mozdulattal az Egyesült Államok nézőpontjáról ítéli meg az eseményeket. Kiszámíthatóan, öntudatosan. Ha vele beszélek, egy másik állam polgárának nézeteit hallhatom: viszonyíthatok, véleménye eszmélkedésem egyik segítője. Nem elfogadnom kell, hanem csak ismernem.

Ugyanakkor tudom azt is, hogy szintolyan öntudattal vallja: „szabadidőmben magyar vagyok". Számomra ez a megnyugtató: tudom, hogy egy olyan ember kapcsolódik kultúrájával a magyar irodalomba, akit nem a boldogtalanság, nem a száműzetés, nem a létbizonytalanság köt óhazájához, hanem kiegyensúlyozott, sikeres, megbecsült amerikai létformája. Megnyugtató érzés, hogy egy olyan nagy nemzet érdemdús fiaként büszkeséggel tudatosíthatta mindenütt, minden időben *magyar* származását. Ez nem kisebbrendűséggel töltötte el, hanem kiegészítője lehetett jó amerikaiságának. A háborús években éppúgy, mint hosszú, egyre rangosabb külügyi pályafutása során. Mert a legnehezebb időkben például amerikai tanácsadó diplomataként tudta elérni, hogy maga Kennedy elnök építse legfontosabbnak szánt németországi beszédébe a szabadság Kossuthtól származó definícióját. Íme így idéztetett 1963. június 25-én a szabadság történelmi hajlékában, a frankfurti Szent Pál templomban „az új remények álomlovagja" szájából a ma is érvényes meghatározás: „Kossuth, a magyar hazafi, egy 1852-ben elmondott beszédében ezt mondta: »Ne mondjuk azt, hogy szabadság Amerikában. A szabadság ne legyen amerikai vagy európai; legyen csak szabadság, mindenki szabadsága!« Kossuthnak igaza volt. Ha a szabadság nem virágozhat mindenütt, nem virágozhat sehol. Megfogamzott ebben a teremben, mint az én szülővárosomnak, Bostonnak Faneuil Hall-jában; mindenhol el kell terjednie." Nem Magyarországnak szóló bókként hangzik el a szöveg, hazánk akkor nincs is a képben. Kossuth mint világtörténelmi személyiség jelenik meg a már életében is legendás elnök egyik legfontosabb beszédében. A külügyi tisztviselő pedig, aki ezt a szellemi kapcsolatot megteremtette, büszke arra, hogy elnökének jó szöveget szolgáltatott fontos mondandója alátámasztására: „A szónoklat egy pontja így hangzott: »Demokratikus európai közösségről beszélünk, egyesített szabad Európát kell megteremtenünk, egyesült európai társadalommal Atlanti-társasviszonyt...« Ide szerettem volna becsúsztatni Kossuthtól egy kitételt a szabadság fogalmának és sürgetett gyakorlatának egyetemességéről." De ugyanannyira büszke, hogy ezt az idézetet abból a történelmi és kultúrkörből hoz-

hatta, amely az ő speciális meghatározója amerikai hazáján belül: „Az előzetes hozzászólásra érkezett szövegben gondolkodóba ejtett annak a nagy évnek, 1848-nak említése. Hümmögtem-hammogtam: nem lehetne-e azokba a mondatokba illeszteni valamit a magyar demokratikus küzdelemről? Annál is helyénvalóbbnak tűnt ez, természetes érzelmeimtől el is tekintve, mert hiszen nem sokkal később, 1852-ben, Kossuth szintén szónokolt arról a pódiumról, amelyen most az amerikai elnök állt."

Kettős neve: szójáték, érvényes magyarul is, angolul is. Sziklay – C. Klay. „Törvényes amerikai nevem és magyar írói nevem csak a vezetéknév betűzésében különböző, olyasféleképpen, ahogyan Petőfinek írt egyik levelében Arany pajkoskodik: »Barátod, Jean d'Or«, ami kiejtésben a címzett keresztnevét adja, értelmileg pedig a levélíró teljes nevét." Keresztnevében a hazai múltat emeli bele az amerikai folytonosságba: „Az én keresztnevem, amely már legalábbis a 13. században mint az Andrástól különböző volt ismeretes (pl. »Serafil fia Andor« országbíró), nem fordítható le angolra s így mindkét szerepét eredeti halmazállapotában képes ellátni."

Sziklay Andor élete során sok mindenről tudomást szerzett, nagy részéről természetesen még ma sem beszélhet: ez a diplomácia szabálya. És ő valóban volt olyan helyzetekben, pozíciókban, amelyekről említést sem tehet. De mára már igen sok eseményről szemtanúként számolhat be. És számtalan íróval, művésszel került bensőséges kapcsolatba, erre bizony emlékezhet. Azok közé a humanista értelmiségiek közé tartozik, akik tudják, mit jelent benne élni az emberiség és a magyarság nagy pillanataiban. Milyen megrendülten tud minderről vallani: „Egyszer így kezdtem váltogatott telefonbeszélgetéseink egyikét: »Jókor hívlak?« – »Igen«, felelt, »csak olvasok.« – »Mit?« – »Zalán futását.« Hölgyeim és uraim, igen: Vörösmarty másfél évszázados hőseposzát... a Csendes-óceán partján... a 21-ikbe torkolló század technologikus zűrzavarában... a vadnyugati forgalom egyik mellékutcájában... Olyasféle ez a kép, mint amelyen a Feketetenger partjára száműzött Ovidius az ő kedvelt Thucydidesét olvasgatná, vagy Mereskovszkij az Eiffel-torony tövében Puskint. Márai a régi nemes klasszikusokon a tollát köszörülte, ujjgyakorlatokat végzett művészi nyelve szavainak és zenéjének megőrzése céljából. És a nagyszerű szerszám, a magyar nyelv, mindvégig csorbítatlan maradt nála a legtisztább és legmagasabb szinten. Egyetlen szó el nem sikkadt, egyetlen árnyalat nem foszlott szét a szókészletéből, itt, túl az Óperencián, négy évtizeden át; nem kopott meg egyetlen sejtelmes jelző, nem halványult el egyetlen vibráló melléknév, nem foszlott szét egyetlen jellemfestő vagy helyszínrajzoló kifejezés."

Hogy csak a magyar nyelven megjelent könyveit említsem: még Amerikában művészekkel volt találkozásait a *Magyar lábnyomok* című washingtoni körképben gyűjti össze (pótolhatatlan kultúrtörténeti kincsek antológiája!); már itthoni kiadónál (Ajtósi Dürer Kiadó) jelent meg háborús emlékeinek memoárja, a *Kanyargós utakon* és folytatása *Amerikai kormányszolgálatban államtitkok között* címmel: diplomáciai pályájának emlékirata. De ne hagyjam említetlen azt a művészi teljesítményt se, amelynek jóvoltából megismerkedtünk.

1957-ben jelent meg a washingtoni Occidental Press gondozásában Omár Khájjám *Rubaiját*-fordítása. Ezzel indult valaha Szabó Lőrinc pályája is 1920-ban, ezért is figyelt fel Sziklay Andor az én Szabó Lőrinc-kutatásaimra. Csakhogy a két könyv alapvetően különböző. Szabó Lőrinc az angol Fitzgerald átköltései alapján alakította a maga csodálatosan aktualizáló variánsait; Sziklay az elérhető perzsa szövegek alapján dolgozik, egy New Yorkban élt perzsa irodalomtörténésznek nélkülözhetetlen segítségével, szinonimák és antonimák egybevetésével, misztikus utalásokban és szójátékokban

lappangó összefüggések értelmének felderítése révén válik fordításában megfoghatóvá Omár a maga színeivel, szándékaival, vívódásaival. Terjedelemre nézve is többszöröse bármely ez ideig megjelentnek. Az első osztályú magyar esszészöveggel bevezetett fordítást időszerű lenne újabb, immár hazai kiadással is megbecsülni.

Személyes hangot ütöttem meg bevezetőül. Zárásul tavalyelőtti emlékeimet hadd írjam le: karácsonykor sajátos „érettségi találkozó" szemtanúja lehettem. Kalandos sors után hazatelepedett a Tel Avivban élő nemzetközi hírnevű festőnő, Szilárd Klára, vagy ha így jobban tetszik: Clair Szilard. Osztálytársait, régi barátnőit hívta találkozásra, akik vele érettségiztek valaha a Veres Pálné gimnázium VIII. A osztályában, a boldog békeidőben, az 1938–39-es tanévben. Ott volt a múlt századi filozófus-esztéta Erdélyi János dédunokája, a vallásos népköltészet rangos gyűjtője, Erdélyi Zsuzsanna is. Klára asszony egy reprodukció-képeslapjának hátára közös üdvözletet írtak, amelyet azután én juttattam tovább, Amerikába. Mert az „osztálytalálkozó" távoli résztvevője, aki bárha nem lehetett jelen, minden mondatban szerepelt: Herz Gerda. Hercz Ottó, a legendás zongoraművész leánya Sziklay Andor felesége. Ugye, kicsi a világ. De szerencsére körbefut: összekapcsolódnak, akik szeretik egymást, akiket, bárhová vezette is személyes sorsa, összeköt az emberi kultúra, és ezen belül a magyarság művészeti és történelmi értékeinek számontartása.

ZALÁN MAGDA

Washingtoni ebédek egy „egyszemélyes zenekarral"

SZIKLAY ANDOR

Csöng az otthoni telefonom. Felveszem. A hívó azt mondja, magyarul:

– Zéem? Itt Bandi. Rövid leszek. Mikor?

A hívó, aki aláírásként használt monogramomból alakította nevem, mint legrégibb barátaim tetszik, nem legrégibb barátaim egyike, éppenséggel a legfrissebbek közé sorolom, mint ezt az egész várost, amibe vargabetűket kedvelő sorsom alig hét éve vetett. *Meztelen minimumra* szorított hívásával (amint az amerikai nyelv nevezi az efféle tömörséget) úgy három-négyhetenként jelentkezik, és azt hiszem, én vagyok e glóbuszon az egyetlen, aki elmondhatja magáról, hogy Klébandi – ez meg az én rövidítésem az ő nevére – *röviden* szólt hozzá. Klébandi teljes nevén dr. Sziklay Andor, illetve, dehogy is ez a teljes neve, ez csak volt a neve, amíg hivatalosan át nem változtatta Andor C. Klayre, és akik tudnak angolul, bizonyára értékelik a névváltoztatás nyelvi leleményét, akik nem, azoknak meg elmondom, hogy a „c" betűt angolul *szi*nek mondják, míg az agyag neve angolul „clay", ejtsd: klé. Szóval Klébandi *maratoni beszélőbajnok*, aki a legkisebb erőlködés nélkül asztal alá beszél akár egy egész, hivatásos beszélőkből – rádiósokból, politikusokból, szónokokból – álló társaságot. Velem is csak